

MISEL O NAŠEM SLOVENSKEM JEZIKU *

Pred mesecem dni sem bil naprošen, da bi spregovoril o temi, kdo ogroža slovenski jezik. Obljubil sem, da bom to storil. Ker sem imel neodložljivo delo, to obljubo izpolnjujem šele sedaj, po svoji vesti in znanju. Vem, da — kot nihče drug — nisem nezmotljiv in da današnje moje besede ne morejo biti drugega kot pričevanje človeka, ki se več kot eno desetletje zelo intenzivno ukvarja s slovenskim jezikom le znanstveno raziskovalno, ki pa je hkrati tako vraščen v življenje povprečnega uporabnika slovenskega jezika, da do neke mere po pravici izraža tudi njegove poglede na to vprašanje.

Mislím, da jè tak srbski pregovor, ki pravi: Gdje ima dima, ima i vatre, tj. kjer se kadi, mora biti tudi ogenj. Vprašanje slovenskega jezika torej jè, obstojí. To moje priznanje za nikogar ne bo odkritje, saj nam v Sloveniji že leta ne manjka pričevanj o tem, da z našim, slovenskim, jezikom nekaj ni v redu. Spomnim naj samo na številna taka pisma bralcev v Delu, na dopise radiu in televiziji in uredništvom časopisov, na predavanja v okviru Društva slovenskih pisateljev in prevajalcev, na pismo Socialistične zveze Slovenije iz leta 1965 o nekaterih negativnih stvareh v zvezi s stanjem slovenskega jezika, na lansko oktobrsko zborovanje slovenskih slavistov v Mariboru, na katerem so razprave o teh problemih počastili s svojo prisotnostjo tudi zelo vidni zastopniki Socialistične zveze Slovenije. Nazadnje naj opozorim še na ugotovitve ustavnega sodišča Slovenije, ki precej nadrobno navajajo zelo konkretna dejstva o tem, da je ustavno zagotovljena enakopravnost slovenskega jezika dokaj jasen problem, potreben nujne rešitve. In še to in ono. Vse omenjeno je deloma že zgodovina tudi v tem smislu, da zanjo obstajajo dokumenti, trdna pričevanja, ki jih je po mojem mnenju — mogoče in pametno analizirati in raziskati, ni pa jih mogoče in ne koristno skrivati ali morda celo zanikovati.

Morda gledam na vso zadevo preveč kot znanstvenik, ki nasproti nobenemu pojavu ne reagira z vnaprejšnjim sumničenjem, temveč tudi neprijetna dejstva sprejema kot potrebna pojasnitve, kot predmet svojih raziskav, ki naj mu jih pojasnijo, da jih bo spoznane znal obvladati. Moje mnenje o vprašanju slovenskega jezika torej je, da je za tisto, kar v splošnem rojeva tako široka obrambna prizadevanja slovenskega jezika, objektiven vzrok: je neka nepravilnost v obravnavanju slovenskega jezika, nenaravno omejevanje njegove življenjske moči in teženj — da se tako izrazim — teženj po popolni odraslosti, po funkcionalni zasičenosti.

Pot slovenskega jezika do funkcionalne enakopravnosti ni nič manj mučna od poti slovenskega naroda do dejanske politične enakopravnosti, ki je bila, kot znano, dosežena šele med narodnoosvobodilno vojno z ustanovitvijo najvišje možne politične samoupravne enote — slovenske države, ki se je nato v lastnem interesu svobodno združila z enakimi enotami drugih jugoslovanskih narodov v skupno državo.

* Govorjeno na RTV Ljubljana, junija 1967.

Ker smo torej Slovenci v političnem smislu dosegli največjo mogočo samoupravnost, te ne more krniti manjša stopnja jezikovne samoupravnosti. In dejstvo, da tega in onega ni mogoče doseči v slovenskem jeziku, da tej in oni potrebi slovensko govorečega ni ustrezno v slovenskem jeziku, četudi bi lahko bilo, ustvarja upravičen občutek omejevanja. Ta pri ljudeh, ki vedo, da imajo pravico živeti brez nenujnih omejitev, zbuja naravno prizadevanje, da se odstranijo momenti, ki povzročajo to neljubo, nekoristno, škodljivo stanje.

Ustavno sodišče Slovenije je ugotovilo, da je opisano neugodno stanje enakopravnosti slovenskega jezika v veliki meri posledica neizvrševanja naših ustavnih določil. Podobno so ugotovili tudi drugi. Mislim, da ni moja dolžnost raziskovati, zakaj je prišlo do paradoksalnega, pravno nemogočega stanja, da se glede jezika nekaznovano prezirajo ustavna načela. Gotovo pa premoremo institucije, ki bodo poskrbele za to, da se take stvari ne bodo več dogajale. (Pri urejevanju tega vprašanja bi se gotovo bilo dobro zgledovati po Švici, ki je v pravilnem urejanju medjezikovnih zadev v okviru ene države prišla na pravi poti še najdalj.)

Toda tudi ko se bodo enkrat naša ustavna določila glede enakopravnosti slovenskega jezika izpolnjevala, se za slovenski jezik še vedno ne bodo nehali problemi, saj je znano žalostno dejstvo, da slovenskemu jeziku prostovoljno jemljejo pravico polnopravnosti Slovenci sami:

slovenska podjetja, ki svojih izdelkov ne oskrbujejo s slovenskimi besedili o tehničnih in drugih lastnostih svojih proizvodov tudi tedaj ne, ko so namenjeni slovenskemu potrošniku;

slovenski človek, ki le prerad vsakemu tujcu razkazuje svoje znanje njegovega jezika;

ki svojo rahločutnost nasproti vsemu nedomačemu dokazuje tudi s tem, da od vodilne tujejezične osebnosti v svoji sredi ne zahteva tega, da bi ona razumela kolektiv, od katerega živi, temveč skuša kolektiv približati jezikovni občevalni sposobnosti vodilne osebnosti, kar spominja na neljube navade iz obdobja podrejenosti;

slovenski človek, ki se sam nekako straši pravic, ki mu jih daje popolna svobodnost;

nazadnje slovenski človek, ki se, ne redko, tudi ne zmeni za svoj materni jezik in utone v večjem tujem slovanskem ali neslovanskem jeziku, tam pač, kot je povedal že Prešeren, kjer je več »slave, blaga«.

Ti problemi nam bodo ostali tudi v trenutku, ko se bodo ustavna določila o enakopravnosti slovenskega jezika v celoti uresničevala, njih kršitev pa avtomatično kaznovala. In tu se postavlja vprašanje, kaj lahko storimo proti tem negativnim pojavom. S čim jih lahko zmagamo? Kako bomo dosegli, da bo zavest o pripadnosti slovenstvu, tj. posebnosti, dragoceni, kulturni, duhovni, zgodovinski in politični individualnosti majhnega ljudstva na meji med srednjo Evropo in Balkanom, da bo ta zavest prevladala čisti komercializem, grobo materialno pridobitništvo, rekel bi — čisto biološko potrošniško naturo mnogih Slovencev, tako da jim bo lastna vest in zavest narekovala ravnati drugače: da bodo torej izdajali dokumentacijo v slovenščini, uporabljali svoj jezik v večnarodnostnih zborih, zahtevali spoštovanje govornega okolja od tujejezičnih ljudi, ki med nami živijo, itd.

Ob takih vprašanjih se človek spomni Župančičevega rotenja slovenskega ljudstva pred prvo svetovno vojno: »Boš, rod, ki bivaš tod, boš v duši čvrst?«

Mislím, da je rešitev tega vprašanja odvisna od naše resnične kultiviranosti, kulturnosti (in ne samo naše), od našega prizadetega in pristnega sodelovanja pri zadevah človeškega duha in srca. Če se bomo kulturno dovolj izobrazili, bomo nujno postali potrošniki dobrin, do katerih v veliki meri vodi samo materina, v našem primeru slovenska beseda. (Na mislih so mi besedna in gledališka umetnost in duhovna in нравstvena omika sploh, do katere prihajajo najširši krogi le po materini besedi.)

Mislím, da tisti, ki branijo polnofunkcionalnost kekega jezika, delajo to iz najvišjega kulturnega razloga. Potegujejo se torej za edino pot, ki jo imajo najširše množice, da se resnično kultivirajo in v največji možni meri počlovečijo, humanizirajo. To velja tudi za take duhovne velikane, kot sta med nami Prešeren in Cankar. Oba sta odlično znala tuji jezik, h kateremu bi jima sicer bilo koristno preiti, pa sta slovenščino branila proti ilirščini in novoilirščini prav iz prepričanja, da svojo človečnost v največji meri lahko dokažeta in jo izrazita le v svoji materinščini.

Ni torej nikaka kaprica slovenskih velikih duhov, ko so bili trdni Slovenci, temveč volja po polnosti in obramba le-te jih je postavljala na znana stališča.

Realna vrednost (koristnost) materine govorice se kaže tudi v negativnih posledicah, če se zanemarija. Za Vraza, ki je namesto slovensko pisal ilirsko, je veliki Cankarjev sodobnik, hrvatski pesnik A. G. Matoš zapisal, da bi bile njegove pesmi več vredne, ko bi jih bil pisal slovensko, in o Prešernu je Matoš upravičeno menil, da bi ne bil pesnik evropskega, prvega ranga, ko bi ne bil pisal slovensko, tj. v materinem jeziku.

V materinem jeziku so videli najuspešnejši pripomoček kultiviranja vsi veliki Slovenci. Žive priče tega so soočenja, ki jih ponazarjajo dvojice kot Trubar — Vergerij, Prešeren — Vraz, Cankar — Ilešič, da se zaustavim na tem mestu. In prav Cankar je imel tako čudovito prav, ko je ob neki taki priliki vzdiknil: vprašanje o zamenjavi slovenskega knjižnega jezika s katerim drugim postavljajo zmeraj tisti, ki nobenega jezika prav ne znajo. Ki so jim — bi dostavili — torej vrata k najvišji srčni izobrazbi dejansko zaprta.

Če si sedaj še enkrat zastavimo izhodiščno vprašanje, tj. kdo ogroža slovenski jezik, lahko odgovorimo, da tisti, ki jim manjka dejanske kulture.

Sestavni del splošne kulture pa je tudi kultura jezika. Rekel bi, da nepogrešljivi sestavni del. In tu moram, žal, ugotoviti, da ni vse storjeno, da bi bila kultura slovenskega jezika našemu času primerno dognana.

Jezikovna vzgoja bi morala na stečaj odpreti mlademu človeku vrata, ki vodijo na polje kulturnih vrednot. Danes žal tega ne dela dovolj, kot sem za najrazličnejša področja sproti ugotavljal v svojih radijskih pogovorih o jeziku. Oglejmo si zbrane te negativnosti:

tu je nepravilen odnos do knjižne slovenščine na slovenski univerzi med vojnama in pomanjkljiva personalna politika na univerzitetni slovenistiki tudi po drugi svetovni vojni;

tu so neodgovorni profesorji slovenščine na naših srednjih šolah, ki se mnogi knjižnega jezika ali nikoli niso učili ali pa nimajo smisla zanj in zato ne izpolnjujejo svoje dolžnosti, ko slovenskega jezika sploh ne poučujejo;

tu so z urnikom zožene možnosti za proučevanje slovenščine na večini naših srednjih šol;

tu je nerazumna (?) odsotnost splošnega učnega načrta za slovenščino na srednjih strokovnih šolah (vključno tehničnih), ki dovoljuje direktorjem, inžen-

nirjem in posameznim slavistom, da krojijo obseg in podobo učenja slovenščine po svoji mili volji in pameti;

tu je dejstvo, da ves neslavistični profesorski in predmetni učiteljski kader vseh šol v Sloveniji sploh nima slovenistične jezikovne izobrazbe;

tu je končno dejstvo, da naš jezik deloma ni dovolj raziskan, je deloma napačno razlagan in posiljen od napačnih jezikovnih nazorov, pogosto vkljenjen v železno srajco predsodkov in razvojno oviran od varuhov teh predsodkov.

To niso majhne grožnje slovenskemu jeziku, ni jih mogoče na hitro zavriniti, toda nekaj je že, če se jih zavedamo in začnemo boj proti njim.

Toliko in tako vem o ogroženosti slovenskega jezika povedati jaz.

Zapiski, ocene in poročila

AVGUST DR. PAVEL*

O našem prekmurskem rojaku Avgustu Pavlu je nastala v 20-ih letih po njegovi prezgodnji smrti obsežna literatura v madžarščini in slovenščini. V njegovem znamenju se odvija tudi del uradnega zблиževanja med sosedi, kar dokazujeta oba simpozija o Pavlu, katerih gradivo vsebuje ta zbornik. Kar dva sestanka v dveh letih bi sicer utegnila prinesiti kaj pomembnih novih dognanj o osebnosti, ki je delovala v kulturah dveh narodov na tolikih področjih — toda pogoj za to bi bilo temeljito strokovno poznavanje Pavla in njegovega dela pri avtorjih ter izbor zares novih, neobdelanih vprašanj, ki bi se jih bili pa morali referenti natanko držati. Vsega tega je bilo pri obeh simpozijih bolj malo. Doslej premalo obdelana vprašanja so npr. Pavlovo prevajalsko in etnološko delo — drugo pa so ponavljanja že znanih dejstev, pa še z napakami; povrh so še razni referenti ponavljali iste stvari, pa še različno, ker nápak itd. Zaradi vsega tega in še bolj zaradi skrajno nemarne oblike in neznanstvene metode dela v mnogih primerih, posebno v prevodih, žal zbornik ni v čast Pavlu, ne založbi, urednikom itd.

Odgovorni za tako prav slabo opravljeno in zaradi mednarodnega značaja hudo neodgovorno delo so pač — kar štirje uredniki: Niki Brumen, Miklós Takács, Jože Ternar in Jože Vild. Ne moremo reči drugače: vsa knjiga dokazuje, da je nekdo (uredniki?) dal besedilo v tiskarno (slovensko v Soboti, madžarsko v Szombathelyu), ne da bi se ga bil kdo dotaknil s kakim popravkom — ali pa je popravil le del grobosti, če jih je bilo še več v besedilu. Prav tako si ne moremo misliti, da je sploh kdo delo popravljajal med tiskom — ne tu ne tam — dokazov preveč, žal. Dovoljujemo si izreči željo in prepričanje, da bi bili morali uredniki popraviti tudi stvarne napake, neenotnosti v besedilu, primerjati prevode z izvirniki, poiskati vsaj skromnega lektorja za slovenščino in madžarščino (če so ga pa imeli — je vreden najslabše ocene in kar temu sledi!). Glede zanikrnosti je ta publikacija edinstvena pri nas, vsaj med takimi, ki si (verjetno si tudi ona?) lastijo znanstven značaj. Oglejmo si dokaze!

Stvarne napake, ki so jih zagrešili avtorji in pustili uredniki. Str. 10,27 (odslej strani na začetku): Strekelj (ne Strebeli 27, ne Štrekl 33 trikrat) ni mogel pisati Pavlu l. 1922, ampak deset let prej, ker je že isto leto umrl. — 17: S Pavlovo habilitacijo ni bilo tako preprosto, saj ga je Asbóth skušal že 1915 spraviti na stolico in neuspeha nista zakrivila ne »vpoklic na fronto«, ne invalidnost. — 20: Bibliografija v tem zborniku dokazuje, da P. ni podpisan »pri prvih treh v slovenščini napisanih pesmih s psevdonimom »sinek (prav: Sinek) Martinek.« Isti avtor trdi, da je P. izdal »del njegove (tj. Štefana Kúharja) neobjavljene zbirke« ljudskih besedil (20, 37) — ko je vendar objavil lastne zapise. — 49, 80: P. spis Madžari in Slovenci ni bil prvič objavljen šele 1947, ampak že

* Zbirka predavanj s simpozija v M. Soboti 27. maja 1966 in s simpozija v Szombathelyu 27. avgusta 1966. (Isti naslov tudi v madžarščini.) Pomurska založba Murska Sobota. A. Berzsényi Dániel Könyvtár Szombathely. 1967. Str. 136.